

**АНАЛІЗ РІВНЯ ЗАЩИЩЕНОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА
В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО СВІТОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ**

У статті досліджено державні фінансові ресурси для аграрного виробництва України в порівнянні з країнами Європейського Союзу, оцінено вплив державної підтримки для захисту економічних інтересів аграрного виробництва. Побудовано економіко-математичну модель, у якій в якості результативного показника взято валову додану вартість аграрного виробництва з розрахунку на одного працівника та наведено результативність даної моделі.

Ключові слова: державна підтримка, економічна захищеність аграрного виробництва, національна економіка, інтеграція.

Гнат'єва Т. Н., Давидюк А. А. Анализ уровня защищенности экономических интересов аграрного производства в условиях интеграции Украины во всемирное экономическое пространство.

В статье исследованы государственные финансовые ресурсы для аграрного производства Украины по сравнению со странами Европейского Союза, оценено влияние государственной поддержки для защиты экономических интересов аграрного производства. Построена экономико-математическая модель, в которой в качестве результативного показателя взята валовая добавочная стоимость аграрного производства в расчете на одного работника и приведена результативность данной модели.

Ключевые слова: государственная поддержка, экономическая защищенность аграрного производства, национальная экономика, интеграция.

Hnatieva T. M., Davydyuk O. O. Analysis of the level of protection of economic interests of agrarian production in Ukraine integration to the world economic space.

The article analyzes the state financial resources for agrarian production in comparison with the countries of the European Union, and evaluates the influence of state support on protection of the economic interests of agrarian production. An economics-mathematical model was constructed, in which, in the result of the result indicator, the gross value added of the industrial production was calculated on the basis of one employer and the efficiency of the given model was presented.

Keywords: state support, economic protection of agrarian production, national economy, integration.

Постанова проблеми. Аграрне виробництво в Україні є однією з головних ланок всього національного господарства, яке має значні ресурси для підвищення ефективності соціально-економічного розвитку країни, формування її потужного економічного потенціалу та забезпечення продовольчої безпеки загалом.

Сучасний стан економічного середовища України потребує створення умов, необхідних для забезпечення захисту економічних інтересів всіх її сфер, зокрема, аграрного виробництва. Адже чим вищим є рівень захисту економічних інтересів аграрного виробництва – тим вища ефективність його функціонування. Тому підвищення рівня захищеності економічних інтересів аграрного виробництва має бути пріоритетним завданням агропромислової політики України. Захищеність економічних інтересів аграрного виробництва визначається наявністю в ньому виробничих, технічних, кадрових та фінансових умов для ефективного функціонування аграрного бізнесу, що задовольняє вимоги конкретних груп споживачів.

Головною ланкою аграрного виробництва є сільське господарство, яке охоплює рослинництво і тваринництво, та створює сировинну базу для переробної промисловості.

Другою ланкою є галузі, що виробляють засоби виробництва й обслуговують потреби аграрного виробництва. Третьою ланкою є галузі, що займаються зберіганням, переробкою і реалізацією сільськогосподарської продукції, вони включають підприємства легкої та харчової промисловостей, сховища, транспортні засоби, торгівлю.

В умовах кризи, що склалася в Україні, сільське господарство набуває особливого значення, оскільки воно має здатність до самовідтворення ресурсів і виробництва, що може стати ключовим елементом стабілізації галузі та національної економіки в цілому [1].

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню впливу державної підтримки в аграрному секторі присвячені праці таких науковців: В. Воротін, В. Воронін, О. Галицький, Н. Гражевська, І. Гришова, О. Загурський, О. Наумов, Є. Маркова, Ю. Лупенко, О. Митяй, С. Стоянова-Коваль, Т. Шабатура, І. Хома та ін. [1–10]. Актуальним є визначення рівня захищеності економічних інтересів аграрного виробництва як важливої складової забезпечення продовольчої безпеки національної економіки України в умовах інтеграції до світового економічного простору.

Метою статті є дослідження державних фінансових ресурсів для аграрного виробництва України та країн Європейського Союзу та оцінка впливу державної підтримки для захисту економічних інтересів аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сільського господарства України в сучасних умовах має низку проблем і недоліків та, на жаль, не відповідає рівню організації виробництва в провідних країнах світу.

Згідно з даними [2] «...сільське господарство України є однією з найважливіших галузей економіки. Воно забезпечує 8,2 % валової доданої вартості, тут зайнято понад 3 млн населення, використовується основних засобів вартістю понад 100 млрд грн, функціонують майже 56,5 тисяч господарюючих суб'єктів, що використовують 21,6 млн га сільськогосподарських угідь (2014 р.). Вироблена в сільському господарстві 1 гривня продукції дає змогу одержувати понад 12 гривень продукції в інших галузях. Сільські території є місцем оздоровлення жителів країни, а сільське населення – оберегом національних звичаїв і традицій».

Уперше з 2012 року відбулося зниження обсягів валового аграрного виробництва. За даними [2], аграрне ВВП 2015 року становило 239,4 млрд грн, що менше, ніж у 2014 році на 5 % або 12,1 млрд грн. Скорочення у рослинництві склало 5 %, у тваринництві – 4 %.

Падіння обсягів виробництва в рослинництві відбулося через зменшення урожаю зерна та падіння світових цін на зернові та олійні. Для тваринників критичним стало зменшення споживання на внутрішньому ринку через девальвацію та низькі обсяги експорту після втрати основних зовнішніх ринків збуту.

Захист економічних інтересів аграрного виробництва потребує постійного поліпшення інституціонального забезпечення, що зумовлюється сукупністю довгострокових економічних, політичних, соціальних, екологічних цілей. Лише постійно вдосконалюючи механізм інституціонального забезпечення розвитку аграрного виробництва, керуючись перспективами на майбутнє, можна досягти поставлених цілей щодо національної продовольчої безпеки, формування сучасного та необхідного ринку сировини для промисловості, підвищити експортний потенціал, створити необхідні умови для життєдіяльності сільського соціуму. Складність ситуації полягає в тому, що розв'язанню цієї проблеми перешкоджає: недостатня системність гармонізації організаційної та економічної компоненти аграрної реформи; незавершеність науково-теоретичних обґрунтувань аграрної реформи в країні [3].

Характерною тенденцією розвитку аграрного виробництва в Україні останніх років є факт того, що галузь збільшила питому вагу у загальному обсязі: ВВП країни (2011 – 6,5 %, 2012 – 7,2 %, 2013 – 8,5 %, 2014 – 9,7 %, 2015 – 10,43 %). Проте, тут можна оцінювати даний результат зростання двояко: з одного боку, економіка аграрного виробництва зростає, а з іншого – набуває ознак базової, але при цьому в загальноекономічному контексті тут чимало негативних моментів. Само по собі аграрне виробництво вибудовує свої ефекти на базі розвитку низькозатратних, не трудомістких виробництв продукції рослинництва, підтвердження цього – зменшення числа найманих працівників (зайнятих) з 6,6 % у

2000 р. – до 2,9 % у 2015 р. Вірним буде припущення про те, що це призведе до нестабільного формування доданої вартості, адже економічні інтереси аграрного виробництва мають суто сировинний характер і залежні від кон'юнктури зовнішнього ринку. Аграрна політика з інституціонального регулювання наслідуює орієнтацію на зовнішні ринки, які доступні в основному за рахунок дешевизни пропонованої продукції, тому це тимчасовий, короткостроковий ефект. Усі дані щодо ВВП можуть ввести в оману, адже вони далекі від тих оцінок, які б вказували на безумовну сталість рівня захисту економічних інтересів аграрного виробництва з орієнтиром на перспективу.

Не вважаємо перспективою сировинний характер аграрного виробництва, зорієнтованого виключно на більш ємний ринок, адже на зовнішній ринок постачається близько 15 % кукурудзи та понад 10 % зернових (2-ге місце після США), тож на другий план відходять внутрішні резерви споживання – тваринництво. Це наслідок недосконалої інституційної політики регулювання аграрного сектора державою [4].

Недосконалість інституціональної регуляторної політики держави в аграрному виробництві України, незважаючи на позитивні загальноекономічні показники його розвитку, підтверджена ефектами недостатності уваги до таких проблем, як:

- 1) системний дефіцит і недоступність фінансових ресурсів для виробників, які займаються суто сільським господарством, не вбудовані в інтегровані структури;
- 2) сприяння безконтрольній надконцентрації ресурсів у агрохолдингових формуваннях без прив'язки їх до проблем села;
- 3) тактичне, а не стратегічне наслідування мотиваціям зовнішнього ринку;
- 4) неврегульованість міжгалузевих відносин разом із диспаритетом цін;
- 5) сприяння екстенсивному виробництву з переважанням низько затратних культур;
- 6) неприділення належної уваги ситуації з низьким рівнем якості продукції, тому головна конкурентна перевага експортних культур – це їхня дешевизна;
- 7) відсутність функціональної, доступної для малого та середнього бізнесу збутової інфраструктури аграрного ринку, що призводить до значної втрати доходів [5].

Продовжуючи аналітичні оцінки захисту економічних інтересів аграрного виробництва у форматі інституційних регуляцій, зазначимо, що в цілому економічна складова демонструє позитив, особливо у натуральному вимірі, але є інший бік – економічний баланс інтересів, які формуються також і в системі соціальних ефектів. Дослідницьким приводом для цієї позиції стали загальноекономічні вимірники ефективності політики й інституційного регулювання (Табл. 1), до яких ми відносимо: чисельність зайнятих в аграрному виробництві; ВВП у розрахунку на 1 зайнятого; рівень середньомісячної заробітної плати; валову продукцію і продуктивність праці; доходи від експорту.

Таблиця 1

Загальноекономічні вимірники ефективності інституційного регулювання захисту економічних інтересів аграрного виробництва в Україні

Показники	Роки								
	2000	2001	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Чисельність зайнятих в аграрному виробництві, тис. осіб	4367,0	4148,1	4005,5	3115,6	3410,3	3308,5	3389	3091,4	2870,6
У % до загальної чисельності зайнятих	21,6	20,8	19,4	15,4	16,8	17,2	17,5	17,1	17,5
ВВП із розрахунку на 1 зайнятого, грн.	4626,0	7088,0	10086,0	26623,0	32244,0	34229,0	39054,0	51923,0	71921,2

Середньомісячна зарплата 1 працівника, грн.	111	151	415	1430	1800	2094	2344	2556	3309
У % до економіки	48,3	48,6	51,5	63,9	68,4	68,9	71,4	73,4	78,9
Валова продукція у постійних цінах, млрд. грн.	151,0	166,4	179,6	194,9	233,7	223,3	252,9	251,4	239,5
Валова продукція (продуктивність праці) з розрахунку на 1 працівника, грн.	27067	34567	72622	132680	165229	159679	201217	227753	223310
% зростання до попереднього року	x	127,7	210,1	182,7	124,5	96,6	126,0	113,2	98,0
Валова продукція на 1 га с/г угідь, грн.	3707	4266	4710	5237	6294	6015	6813	7083	6743
% зростання до попереднього року	x	115,1	110,4	111,2	120,2	95,6	113,3	104,0	95,2
Експорт агропродовольчої продукції, млн. дол.	1377	1807	4305	9936	12804	17881	17024	16669	14563
100 доларів США, грн.	550,00	537,21	512,45	793,59	799,98	799,30	799,30	1188,70	2400
Експорт агропродовольчої продукції, млрд. грн.	7,6	9,7	22,1	78,9	102,4	142,9	136,1	198,1	349,5
Дохід від експорту на 1 га с/г угідь, грн.	186	249	579	2119	2759	3851	3666	5582	5791

** Джерело: побудовано авторами на основі даних Державної служби статистики України*

Ефективна аграрна політика регулювання аграрного виробництва – це не лише динамічне зростання дохідності, головне – добробут пересічного працівника (зайнятого), а у цьому плані проблеми чималі, бо, наприклад, чисельність зайнятих нестабільна, знижується по роках. Так, порівняно з початком кардинальних трансформацій (2000 р.), число зайнятих у 2015 р. (один із найуспішніших років у загальнофінансовому плані) знизилося приблизно на 1,5 млн осіб. Це означає – значна частина сільського населення позбавлена засобів для існування, і не факт, що вони набули оплачуваної зайнятості. Середньомісячна заробітна плата значно зросла, але ще не досягла середнього рівня по економіці України. Аграрні роботодавці звикли платити менше, враховують сезонність і таким чином підтримують відносну конкурентоспроможність продукції [6].

У держави з цього приводу, наприклад, відсутня будь-яка агросоціальна політика, хоча продуктивність праці зростає (див. Табл. 1). Причина такого стану – у переважанні інтересів набуття додаткового фінансового результату над інтересами соціуму, людини-працівника, тому ми і бачимо, що ефекти виробництва вищі за ефекти соціального порядку. Тут також проблема в державному регулюванні, яке за ознаками цілеспрямованості можна вважати ситуативним.

Відсутність гарантій високодохідної зайнятості для селянина, а також продуманої політики держави з цього приводу, знову ж таки, підтверджується ще більшою прив'язкою галузі до експортної моделі розвитку, та й зовнішньоцінова ситуація сприяє цьому (Табл. 2).

Ринкове позиціонування ефективності інституційної політики регулювання економічних інтересів аграрного виробництва через результати ціноутворення

Показники	Роки								
	2000	2001	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Середні ціни реалізації продукції на внутрішньому ринку, грн/т									
Зернові, всього	443,8	381,3	417,8	1122,2	1374,7	1545,8	1297,2	1801,4	2857,8
Пшениця	487,0	386,0	415,2	1087,5	1335,2	1550,7	1367,2	1870,8	2739,5
Кукурудза	386,4	454,4	343,1	1245,7	1366,3	1515,2	1210,6	1744,7	2948,1
Ячмінь	374,2	354,1	488,5	960,7	1356,8	1580,4	1447,3	1707,6	2674,7
Насіння соняшнику	522,6	783,2	978,2	3019,5	3244,3	3572,5	2990,7	3842,7	7262,2
Соя	-	-	-	2601,7	2931,4	3422,1	3466,9	4650,9	7240,4
Ріпак	-	-	-	2939,7	4143,8	3925,0	3073,6	4163,0	7456,0
Середні ціни реалізації продукції на зовнішньому ринку, дол./т									
Зернові, всього	95,50	87,31	110,71	177,42	255,65	258,17	235,10	200,86	157,83
Пшениця	94,80	81,70	108,50	186,50	261,20	271,70	243,70	217,40	157,67
Кукурудза	104,90	105,50	96,20	193,90	254,00	249,50	229,10	191,20	154,63
Ячмінь	95,40	91,70	126,90	154,70	250,70	268,70	246,10	202,70	157,2
Насіння соняшнику	163,20	171,20	281,20	459,30	609,20	587,50	697,70	596,50	558,29
Соя	161,00	345,50	219,50	387,70	427,60	474,00	497,40	420,80	324,46
Ріпак	159,90	150,90	241,60	418,50	623,80	609,50	510,10	428,60	380,21
Середні ціни реалізації продукції на зовнішньому ринку, грн/т									
Зернові, всього	520	469	567	1408	2037	2063	1879	2388	3788
Пшениця	516	439	556	1480	2081	2171	1948	2584	3784
Кукурудза	571	567	493	1539	2024	1994	1831	2273	3711
Ячмінь	519	493	650	1228	1997	2147	1967	2409	3773
Насіння соняшнику	888	920	1441	3645	4854	4695	5577	7090	13399
Соя	876	1856	1125	3077	3407	3788	3976	5002	7787
Ріпак	870	811	1238	3321	4970	4871	4077	5095	9125
Довідково: 100 доларів США, грн.	544,02	537,21	512,47	793,56	796,76	799,10	799,30	1188,67	2400,00

* Джерело: побудовано авторами на основі даних Державної служби статистики України

Сільськогосподарські виробничі структури вирощують культури, які дають можливість зменшувати число зайнятих працівників у аграрному бізнесі, займаючи під них площі, задіяні під кормовою й не експортною групою (цукрові буряки, овочеві тощо). Як бачимо, головна ціль вітчизняного аграрного бізнесу – системне нарощування виробництва експортних культур, тому державну регуляторну політику ми небезпідставно вважаємо експортноорієнтованою (Табл. 3).

Таблиця 3

Продуктивність аграрного виробництва в Україні та його доля у світовому виробництві й торгівлі окремими видами продукції у 2001 – 2015 роках

Роки	Частка у світовому виробництві		Частка у світовому експорті		Частка виробленої продукції спрямованої на експорт	
	млн. тонн	%	млн. тонн	%	млн. тонн	%
Зернові						
2000/2001	23,3	1,3	1,5	0,7	1,5	6,6
2005/2006	36,9	1,8	13,0	5,1	13,0	35,1
2010/2011	38,4	1,7	12,2	4,3	12,2	31,7
2014/2015	64,2	2,6	35,6	9,1	35,6	55,5
Пшениця						
2000/2001	10,2	1,7	0,1	0,1	0,1	0,8
2005/2006	18,7	3,0	6,5	5,5	6,5	34,6
2010/2011	16,8	2,6	4,3	3,2	4,3	25,5
2014/2015	24,8	3,4	11,3	6,9	11,3	45,5
Ячмінь						
2000/2001	6,9	5,2	1,0	6,1	1,0	14,8
2005/2006	9,0	6,6	4,0	21,7	4,0	44,1
2010/2011	8,5	6,9	2,8	17,6	2,8	32,9
2014/2015	9,5	6,7	4,5	15,4	4,5	47,2
Кукурудза на зерно						
2000/2001	3,8	0,7	0,4	0,5	0,4	10,3
2005/2006	7,2	1,0	2,5	3,0	2,5	34,4
2010/2011	11,9	1,4	5,0	5,5	5,0	42,0
2014/2015	28,5	2,8	19,7	13,9	19,7	69,1
Насіння соняшнику						
2000/2001	3,5	15,1	1,0	42,4	1,0	29,5
2005/2006	4,9	16,4	0,2	14,5	0,2	4,5
2010/2011	8,1	24,8	0,4	25,0	0,4	5,5
2014/2015	10,2	25,7	0,0	2,7	0,0	0,4
Соя						
2000/2001	0,06	0,0	0,07	0,1	0,07	114,1
2005/2006	0,61	0,3	0,19	0,3	0,19	30,5
2010/2011	1,68	0,6	1,42	1,5	1,42	84,3
2014/2015	3,90	1,2	1,96	1,6	1,96	50,3
Ріпак						
2000/2001	0,13	0,4	0,04	0,6	0,04	30,3
2005/2006	0,29	0,6	0,02	0,3	0,02	7,7
2010/2011	1,47	2,4	0,00	0,0	0,00	0,0
2014/2015	2,20	3,1	0,11	0,7	0,11	5,1

* Джерело: побудовано авторами на основі даних Державної служби статистики України

Динаміка цієї тенденції вражає, адже Україна все більше продукції спрямовує на експорт (див. Табл. 3, Рис. 1), а це слабо підвищує добробут нації в цілому. Поставши локомотивом економіки, аграрне виробництво є таким лише у загальних оцінках, конкретні ж оцінки свідчать не на користь цього висновку. Така ситуація з часом може призвести до проблем з продовольчою безпекою і даний приклад уже мав місце в нашій новітній історії (2003 рік), коли безконтрольний експорт зернових призвів до проблем із насінням для наступної посівної кампанії. Тому задана траєкторія інституційних регуляцій – не оптимальний варіант, сільськогосподарську продукцію-сировину потрібно переробляти для створення більшої доданої вартості. Яскравий приклад – насіння соняшнику, експорт якого в чистому вигляді нині незначний. По зернових ситуація кардинально відмінна: у 2014/2015 маркетинговому році Україна експортувала 55,5 % вироблених зернових (35,6 млн т), відповідно пшениці – 45,5 % (22,3 млн т), ячменю – 47,2 % (4,5 млн т), кукурудзи на зерно – 69,1 % (19,7 млн т). Це значною мірою підтверджує думку про те, що в Україні про розвиток тваринництва мова не йде, тому що в держави нібито недостатньо ресурсів для підтримки цієї галузі [7].

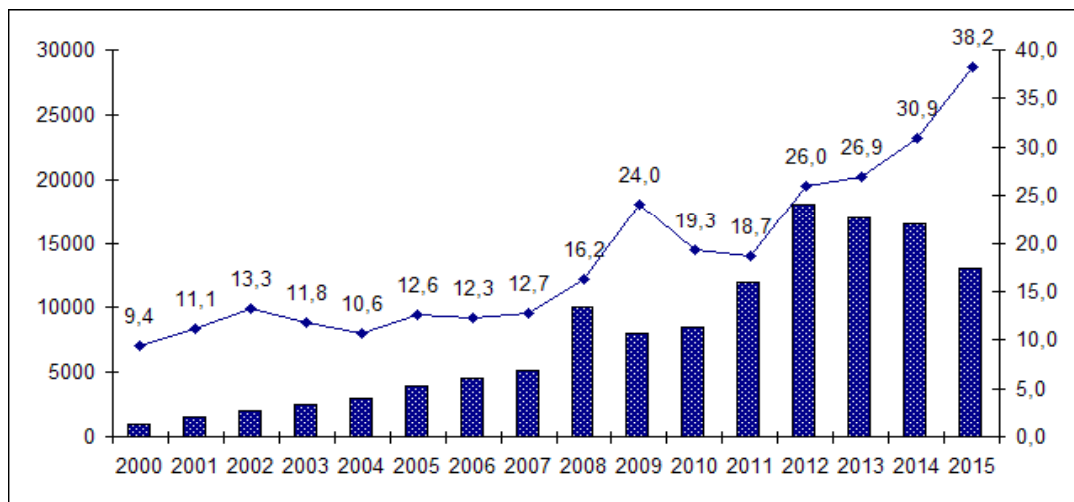

Рис. 1. *Натурально-вартісні оцінки динаміки експорту Україною аграрної продукції у 2000 – 2015 роках*

* Джерело: побудовано авторами на основі даних Державної служби статистики України

На останок, в оцінках розвитку аграрного виробництва як об'єкта інституціонального регулювання, в більш конкретному ракурсі, звертаємо увагу на чинники формування економічного інтересу та мотивації сільського розвитку: динаміку середньомісячної заробітної плати (Табл. 4); частку зайнятого населення у сільському господарстві (Табл. 5) і загальну динаміку валового внутрішнього продукту та частки сектора (Табл. 6) як індикаторів системності політики забезпечення поступального розвитку та захисту економічних інтересів аграрного виробництва й перспектив науково-технічного прогресу.

Таблиця 4

Динаміка середньомісячної заробітної плати

Показники	Роки							
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Середньомісячна заробітна плата 1 штатного працівника у сільському господарстві, грн.	111	415	1422	1786	2024	2269	2476	3140

Відношення заробітної плати у сільському господарстві (%) до									
економіки	48,3	51,5	63,2	67,4	66,6	69,1	71,1	74,9	
промисловості	36,8	42,9	55,2	57,3	57,9	60,1	62,1	65,6	

Таблиця 5

Чисельність зайнятого населення у сільському господарстві

Показники	Роки							Відхилення	
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс. 2015/2009	Відн. 2015/2009
Всього, тис. осіб	20192	20266	20324	20354	20404	18073	16406	-3786	81,3
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибальство, рибництво, тис. осіб	3152	3116	3410	3496	3578	3091	2871	-281	91,1
Частка зайнятого населення, %	15,6	15,4	16,8	17,2	17,5	17,1	17,5	1,9	-
Кількість найманих працівників, тис. осіб	10653	7836	7712	7578	7286	6078	5910	-4743	55,5
у т.ч. сільське, лісове та рибне господарство	699	725	711	698	652	591	560	-139	80,1
Частка найманих працівників у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві, %	6,6	9,2	9,2	9,2	9,0	9,7	9,5	2,9	-

Коментуючи тенденції захисту економічних інтересів аграрного виробництва як об'єкта інституційного регулювання, зазначимо, що тут можна робити різноаспектні висновки.

Таблиця 6

Динаміка валового внутрішнього продукту у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві

Показники, (у фактичних цінах та відсотках)	Роки							Відхилення	
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Абс. 2015/2009	Відн. 2015/2009
ВВП, млн. грн.	913345	1120585	1349178	1459096	1522657	1586915	1979458	1066113	216,7
Виробництво ВВП у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві, млн. грн.	65758	82948	109961	113245	132354	161145	206457	140699	314,0
Частка виробництва у загальній величині ВВП, %	7,2	7,4	8,2	7,8	8,7	10,2	10,4	3,2	144,4

Випуск у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві, млн. грн.	157867	195390	261331	269983	315546	381227	391357	233490	247,9
Проміжне споживання	92109	112442	151370	156738	183192	220082	226204	134095	245,6
частка проміжного споживання у випуску	58,3	57,5	57,9	58,1	58,1	57,7	57,8	-0,5	-
Валова додана вартість	65758	82948	109961	113245	132354	160516	206457	140699	314,0
Частка валової доданої вартості у загальному підсумку, %	7,1	8,4	9,4	9,0	9,9	11,8	11,9	4,8	-

** Джерело: побудовано авторами на основі даних Державної служби статистики України*

З одного боку, дія регулятивних інституцій безумовно наявна, а з іншого – елементи ринкового саморегулювання є визначальними. Останнє особливо відзначається у випадку з Україною, адже результати, які ми маємо – це переважно ефект сприятливої кон’юнктури. Держава ж за відсутності в неї фінансових ресурсів для підтримки сектора, здійснює безсистемне регулювання. Однак результати функціонування аграрного виробництва позитивні, особливо в останні роки, незважаючи на загальну кризу економіки України.

Загалом особливості аграрного виробництва як галузі, яка є бюджетотворюючою для України і яка потребує сьогодні задіяння специфічних важелів регулювання, в тому, що тут класичні підходи не завжди дієві. Констатуючи факт того, що цілі регулювання та розвитку не можна позиціонувати у ракурсі простої економічної доцільності та ефективності, звертаємо увагу на результати загальногалузевого контексту, які є виразниками саме інституційної політики регулювання, того інституційного господарського порядку, що сформувався під дією інституцій.

Сьогодні за результатами трансформації склалася ситуація, коли, з одного боку, обсяги виробництва, перш за все у рослинництві, зросли, а рівень індивідуальної дохідності в агробізнесі в реальному вимірі, добробут сільських жителів – знижуються, або в кращому випадку стагнують. Проблема в тому, що зростання обсягів виробництва суто кількісне. Фіксуємо величезний розрив у технологіях, фінансових можливостях, рівні інноваційності між надконцентрованими структурами (агрохолдингами) і фермерськими, особистими господарствами. Парадокс ще й у тому, що останні здійснюють діяльність із задіянням невеликих площ земель, вирощують традиційні види продукції, але для них фактично заблокований доступ до організованих каналів збуту продукції.

У такої системи організації аграрного виробництва, а значить інституційної моделі агрополітики, немає майбутнього, адже надвеликий виробник відірваний від села, а дрібнотоварний неспроможний вирішувати сільськотериторіальні проблеми. Дрібні господарства є по суті сферою самоексплуатації їхніх членів, це вимушена зайнятість, причиною якої є відсутність достатньої кількості інших сфер прикладання праці на селі з належним рівнем оплати. Тому особливої актуальності набувають питання державної підтримки аграрного виробництва.

$$PSE = (P_i^d - P_i^b) + (S_i - T_i) \quad (1)$$

P_i^d - внутрішня ціна виробника продукції; P_i^b - світова ціна на продукцію; S_i - прямі субсидії при виробництві продукції; T_i - прямі податки при виробництві продукції [8].

Публікація зіставних міжнародних значень показника PSE збільшує прозорість аграрної політики в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку. На додаток до країн ОЕСР, PSE розраховують для країн з транзитивною економікою (Китай, Україна, Росія), а також країн що розвиваються (Бразилія і Південна Африка).

Відносне значення оцінки показника підтримки виробника розраховуються в такий спосіб:

$$PSE\% = \frac{PSE}{\sum_i P_i^d Q + (S_i - T_i)} \times 100\% \quad (2)$$

Де $\sum_i P_i^d Q$ – вартість реалізованої продукції у внутрішніх цінах.

Використання відносного значення PSE для міжнародних зіставлень таке:

- відносне значення PSE 20 % означає, що 20 % валового доходу аграрного виробництва складається з фінансових ресурсів, пов'язаних із заходами підтримки виробника;

- відносне значення показника дорівнює 0 % – сумарний обсяг фінансових ресурсів від споживачів і платників податків до виробника дорівнює нулю. Показник не може бути вищий, ніж 100 %, оскільки стовідсоткове значення означає, що всі надходження аграрного виробництва забезпечуються фінансовими ресурсами, пов'язаними з доходами підтримки без доходів від ринку.

Порівняння відсотка PSE між Україною та ЄС протягом 2000 – 2015 рр. (Рис. 2) дозволило зробити три основні висновки. По-перше, державні фінансові ресурси для аграрного виробництва України у середньому відносно нижче, ніж державна підтримка аграрного бізнесу ЄС. По-друге, спостерігається зближення відсотку PSE між Україною та ЄС, через зниження державної підтримки аграрного виробництва в країнах ЄС, особливо після його розширення. По-третє, високий рівень мінливості значення індикатора % PSE в Україні протягом досліджуваного періоду свідчить про безсистемність державної підтримки аграрного виробництва та відсутність стабільної аграрної політики в Україні [9].

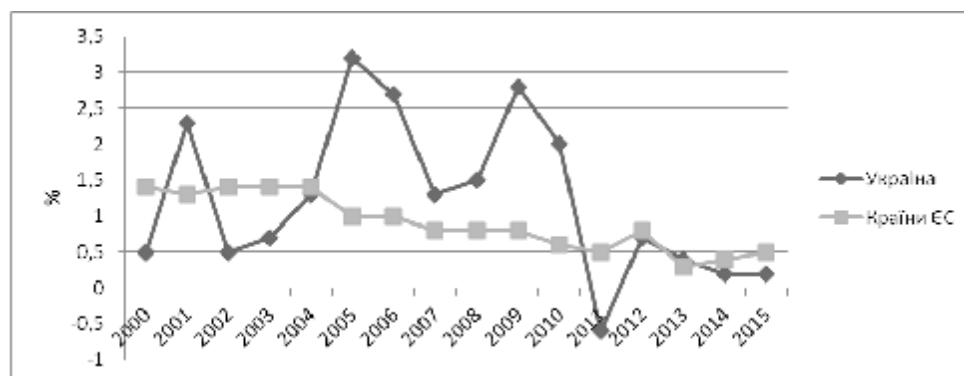

Рис. 2. Динаміка значення PSE в Україні та країнах ЄС за 2000 – 2015 рр., %

Значення PSE розраховується шляхом додавання до підтримки ринкових цін значення обсягу фінансових ресурсів з бюджету виробників. На підставі аналізу даних Рис. 2 можна зробити висновок, що на загальний обсяг підтримки найбільше впливала підтримка ринкових цін. Внаслідок того, що в певні роки внутрішні ціни були значно нижчі світових цін, це призвело до значного зменшення значення загальної підтримки виробника.

Загальні обсяги фінансової підтримки аграрного виробництва дозволяють оцінити показник загальної підтримки (*Total Support Estimate – TSE*). Він визначається як річна вартість сукупних фінансових ресурсів від платників податків та споживачів. Це впливає із політики підтримки аграрного виробництва, за вирахуванням відповідних бюджетних надходжень, незалежно від їх цілей і дії на аграрне виробництво та доходи. Відсотковий TSE розраховується як частка аграрного виробництва у ВВП. У 2000 – 2015 рр. в Україні спостерігалася досить безсистемна аграрна політика, яка спричинила значні циклічні коливання показника (Рис. 3).

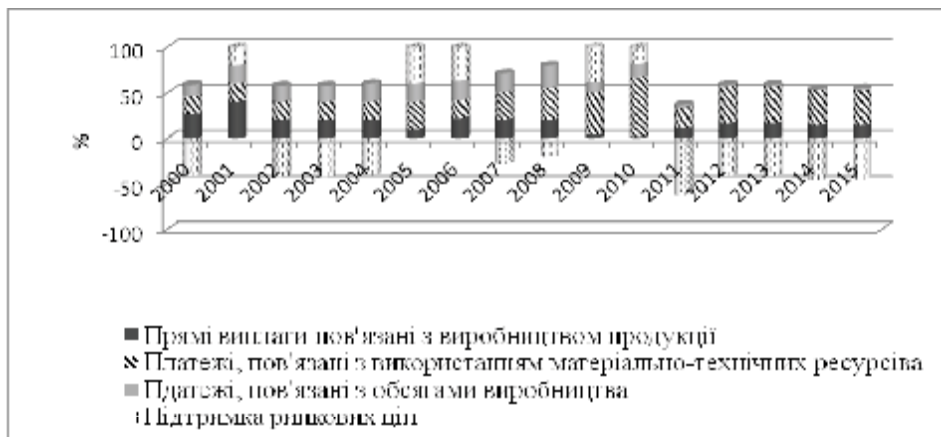

Рис. 3. Динаміка структури показника підтримки аграрних виробників (PSE) в Україні за 2000 – 2015 рр., %

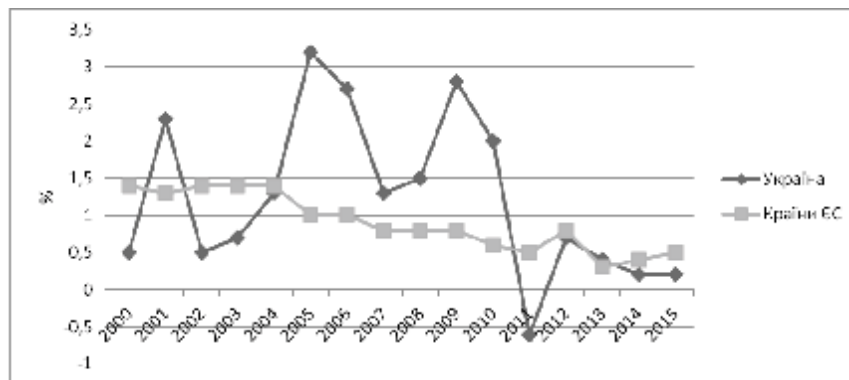

Рис. 4. Динаміка показника TSE в Україні та країнах ЄС за 2000 – 2015 рр., %

Використання державної підтримки аграрного виробництва досягає своєї мети, забезпечуючи підвищення продуктивності виробництва та захищеності економічних інтересів. Для визначення впливу державної підтримки на рівень захисту економічних інтересів аграрного виробництва нами побудовано економіко-математичну модель, у якій в якості результативного показника взято валову додану вартість аграрного виробництва з розрахунку на одного працівника.

Цей показник вимірює продуктивність аграрного виробництва і розраховується Світовим банком для кожної країни окремо. Дані взято за період з 2000 р. по 2015 р. за вісьмома країнами світу, такими як Україна, Росія, Австралія, США, Японія, Швейцарія, Канада, Туреччина. Представлені країни характеризуються різним рівнем підтримки аграрного виробництва. Вплив державної підтримки визначається на підставі показників, які розраховуються Організацією економічного співробітництва та розвитку – оцінка підтримки виробника (PSE) та номінальний коефіцієнт захисту споживача (Consumer NPC) [9, 10].

Рівень підтримки аграрного виробника у досліджуваних країнах на початку 2000 – 2002 рр. та в кінці досліджуваного періоду 2011 – 2015 рр. представлено на Рис. 5. Аналіз даних свідчить, що Японія, Швейцарія мають достатньо високий рівень підтримки виробника порівняно з іншими країнами. Такі країни, як Австралія, США та Україна характеризуються низьким рівнем досліджуваного показника. Інші країни належать до країн із середнім рівнем підтримки аграрного виробника.

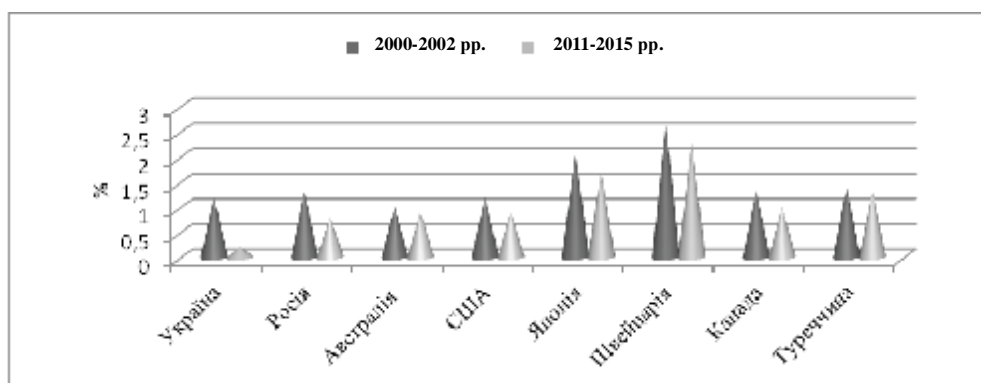

Рис. 5. Динаміка показника *PSE* за 2000 – 2015 рр., %

Номінальний коефіцієнт захисту споживача розраховується як співвідношення середньої ціни на внутрішньому ринку, яку сплачує споживач, до ціни на міжнародних ринках. Цей коефіцієнт показує вплив національної аграрної політики на споживача. Якщо коефіцієнт дорівнює одиниці – це означає, що внутрішні ціни дорівнюють світовим. На Рис. 6 представлено значення цього коефіцієнта для восьми країн світу. Аналіз номінального коефіцієнта захисту споживачів засвідчує про такі ж тенденції і залежності, як і при оцінці *PSE*.

Для визначення залежностей між захистом економічних інтересів аграрного виробництва і державною підтримкою нами використано регресійний аналіз, проведений на основі програмного продукту *Statistica* [11].

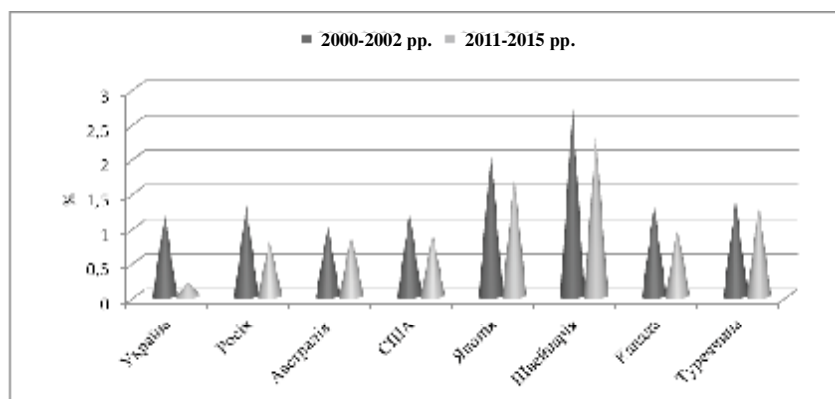

Рис. 6. Динаміка номінального коефіцієнта захисту споживача за 2000 – 2015 рр., %

Побудована лінійна регресійна модель дозволяє оцінити залежність рівня захисту економічних інтересів аграрного виробництва від державної підтримки. Отже, в нашому випадку досліджувані величини пов'язані між собою регресійною залежністю:

$$PA_{it} = B_0 + B_1 PSE_{it} + B_2 PC_{it} + e_{it} \quad (3)$$

де для кожної країни i ($i=1,2,\dots,10$) за кожний рік t ($t=2000, 2001,\dots,2015$); PA_{it} – валова додана вартість аграрного виробництва на одного працівника (в цінах 2010 р.); PSE_{it} – оцінка підтримки виробника як відсоток від загального обсягу надходжень фінансових ресурсів аграрного виробництва, PC_{it} – номінальний коефіцієнт захисту споживача; B_0, B_1, B_2 – невідомі константи; e_{it} – неспостережені випадкові величини.

Результати регресійної моделі представлено у Табл. 7.

Результати моделі можна інтерпретувати наступним чином: рівень захисту економічних інтересів аграрного виробництва буде зростати у випадку збільшення обсягів підтримки виробника і знижуватись у випадку зростання номінального коефіцієнта захисту споживача.

Параметри лінійно-регресійної моделі залежності рівня захисту економічних інтересів аграрного виробництва від державної підтримки

Коефіцієнт	Уся вибірка	Країни з високим рівнем фінансової державної підтримки	Країни з середнім рівнем фінансової державної підтримки	Країни з низьким рівнем фінансової державної підтримки
B_0	22,415**(5,369)	3,471(5,554)	62,297(40,680)	-83,412 (44,510)
B_1	0,483**(0,244)	1,277**(0,259)	0,713 (0,935)	-1,493 (0,844)
B_2	-9,843(6,313)	-20,151**(3,464)	-45,182 (48,534)	109,457** (49,043)
Коефіцієнт детермінації	0,07	0,674	0,04	0,12

* Джерело: розраховано авторами

Для усієї вибірки країн рівняння регресії можна представити у вигляді:

$$PA_{it} = 22,4 + 0,483PSE_{it} + 9,843PC_{it}$$

Проведений регресійний аналіз показав, що розрахунок показника – оцінка підтримки виробника є значним і має позитивний результат. Це означає, що фінансова підтримка має прямий зв'язок із підвищенням рівня захищеності економічних інтересів аграрного виробництва. Номінальний коефіцієнт захисту споживача є незначним і має негативне значення. Це означає, що його вплив достовірно оцінити неможливо.

Коефіцієнт детермінації для країн із високим рівнем фінансової підтримки становить 67,4 %. Це свідчить про те, що залежність рівня захисту економічних інтересів аграрного виробництва від державної фінансової підтримки вимірюється майже на 68 % варіації. До того ж рівняння регресії виявило її вагомість за коефіцієнтом Фішера F – ймовірність появи отриманого значення є нижчим рівня P. про вагомість побудованої регресійної моделі також свідчить коефіцієнт регресії – рівень значущості B_1 та B_2 за t-критерієм виявився меншим 0,05. Отже, в цілому побудована модель з певними припущеннями може використовуватися для прийняття рішень і здійснення прогнозування.

У той же час у країнах з низьким і середнім рівнем фінансової підтримки регресійна модель виявилася невагомою, з низьким коефіцієнтом детермінації. Це свідчить про незадовільну систему державної підтримки та її вплив на рівень захисту економічних інтересів аграрного виробництва. Зроблені висновки, на нашу думку, можуть бути корисними для розробки заходів щодо удосконалення напрямів інституціонального регулювання державної аграрної політики і забезпечення програм розвитку аграрного виробництва та захисту його економічних інтересів.

Висновки. Використання державної підтримки аграрного виробництва досягає своєї мети, забезпечуючи підвищення продуктивності виробництва у контексті захищеності його економічних інтересів. Для визначення впливу державної підтримки на рівень захисту економічних інтересів аграрного виробництва нами побудовано економіко-математичну модель, у якій в якості результативного показника взято валову додану вартість аграрного виробництва з розрахунку на одного працівника. Результати моделі можна інтерпретувати наступним чином: рівень захисту економічних інтересів аграрного виробництва буде зростати у випадку збільшення обсягів підтримки виробника і знижуватися у випадку зростання номінального коефіцієнту захисту споживача.

Список використаних джерел:

1. Алейнікова О. В. Державне регулювання аграрного сектору економіки в контексті продовольчого забезпечення населення України: теорія, методологія, сучасні механізми : монографія / О. В. Алейнікова; Дніпропетр. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв : Вид. Смельянова Т. В., 2012. – 480 с.

2. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2015 рік. – Державна служба статистики України, 2016.

3. Воронін В. С. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій: монографія / В. С. Воронін. – Київ: Вид-во УАДУ, 2002. – 392 с.

4. Гражевська Н. Компаративний підхід до аналізу глобальної конкурентоспроможності національних економік [Електронний ресурс] / Н. Гражевська // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – № 1 (28). – С. 15–24. – Режим доступу: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2014_28_2/zb28_2_02.pdf

5. Гришова І. Ю. Визначення рівня економічної стійкості підприємств на основі показників ефективності / І. Ю. Гришова, О. В. Глушко, М. Ю. Щербата // Економічний часопис – XXI. – 2015. – № 155(11–12). – С. 82–86.

6. Загурський О. М. Вплив неформальних інститутів на ефективність державної аграрної політики / О. М. Загурський // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 8 (170). – С. 119–124.

7. Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1650-2009-p>

8. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/16822>

9. Митяй О. В. Державне регулювання розвитку агроформувань в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Митяй, О. М. Галицький, О. В. Николук // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2017. – Вип. 4. – С. 20–25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2017_4_5

10. Наумов О. Б. Механізм державно-приватного партнерства як інструмент стабілізації інвестиційного процесу / О. Б. Наумов, С. С. Стоянова-Коваль // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 6. – С. 98–105.

11. Gryshova I. Ju. The mechanism for implementing the functions of consumerism in market conditions / I. Ju. Gryshova, A. O. Yanchuk, T. L. Shestakovska // Науковий вісник Полісся. – 2016. – № 1 (9). ч. 1. – С. 93–101.

**Гнатъєва Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування Одеського державного аграрного університету.*

**Давидюк Олександр Олександрович – кандидат економічних наук, викладач Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія».*

Стаття надійшла до редакції 4 листопада 2017 р.

УДК 351.824

Олександр Наумов *
Світлана Стоянова-Коваль *

МЕТОДОЛОГІЧНІ КОНТУРИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТА БЕЗПЕКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

У статті сформульовано авторський погляд на методологічні засади державного регулювання розвитку соціально-економічних систем із дотриманням умов соціально-економічної безпеки. Обґрунтовано методичний інструментарій оцінки стратегічних перспектив соціально-економічного розвитку країни.

Ключові слова: соціально-економічна система, державне регулювання, стратегічне планування, методологія, метод.